

I. I. U.

II

1305

L

N. IORGA

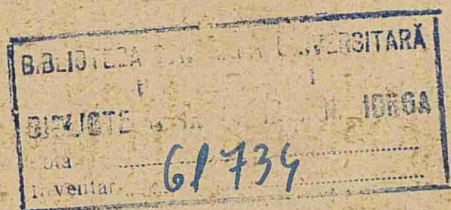
PE VECHEA LINIE ROMANĂ REIMS-TRIER

EXTRAS DIN «REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE»
Nr. 8, AUGUST 1939

MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
ÎMPRIMERIA NAȚIONALĂ, BUCUREȘTI 1939

N. IORGA

PE VECEHA LINIE ROMANĂ REIMS-TRIER

EXTRAS DIN «REVISTA FUNDAȚILOR REGALE»

Nr. 8, AUGUST 1939

MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ, BUCUREȘTI 1939

PE VECHEA LINIE ROMANĂ REIMS-TRIER

I. SPRE LUXEMBOURG

Dela Paris spre granița răsăriteană, aceeași minune a naturii și a celei mai ordonate munci omenesti, închinată rațiunii, bunului simț și eleganței. Admirabile ogoare pe care la vântul neobișnuit de rece al săfrșitului lui Mai se îndoaie fâșiind grânele. Fund adânc de păduri în care o amănunțită grijă a înlăturat tot ce e putregaiu și subcrescență parasitară. Drept înainte șoseaua perfectă în marginea căreia uneori pădurea e împodobită cu salcâmi galbeni și cu arbuști mirositori. Din loc în loc fatidicii fagi de care se leagă vâscul odinioară sacru.

În această regiune fermele izolate sânt rare. Locuința omească se înfățișează în scoice de piatră, fiecare casă sprijinindu-se ca pentru apărare pe celelalte. Între satul care adesea cuprinde și o frumoasă biserică mai mare și între cetățile, moștenire a triburilor galice găsite de Romani în așezări osebite, nu e decât o deosebire de proporții.

Marea zidire sură a catedralei din Meaux, cu cele trei adânci portale. Armentières, cu amintirea, poate, a vechilor *armenta*, turmele de mult dispărute, în locuri unde nu se văd alte animale decât splendidele vaci albe-negre, tologite sătule pe înalta iarbă, proaspătă, caii murgi rotunzi și nicăiri bunele noastre orătenii răspândite pe șosea pretutindeni unde se poate culege o hrană.

Din cetatea, *firmitas*, de la Ferté-sous-Jouarre n'a mai rămas nimic în această grasă Arcadie, în care păstorul nu apare decât departe spre hotar în persoana unui simpatic bătrân cu aspectul de bibliotecar supt șăpçuța lui ușoară, între oile care și ele

par a fi făcut o școală supra-umană, așa de disciplinate sânt și fără căne, incapabile de a face obișnuita săritură peste drum înaintea amenințării automobilului. O educație perfectă a naturii, a omului și chiar a animalului. Nu cântă păsări în calea mașinilor, dar, dacă s'ar auzi, aș crede că zic după note.

Până la Château-Thierry, ai cărui locuitori se chiamă, latinisant, Castro-Teodoriciens, drumul e plin de fluturii multicolori ai întrecerii de velocipede. Spectacolul e desigur pitoresc, dar fețele chinuite și înroșite, capetele plecate, piepturile apă-sate pe ghidon ale cavalerilor fanatici ai sportului arată cât de puțin această ambițioasă tortură poate folosi sănătății și dezvoltării normale a corpului uman.

Politica apare numai în două inscripții. Una îndeamnă a se vota « contra lui Doriot valetul lui Hitler », cealaltă, din potrivă, îndeamnă pe trecători să se înscrie la partidul comunist francez.

Dar mult mai presus de patimile momentului se ridică plina de învățătură pomenire a morților unui așa de teribil războiu, pe care numai nebunii se pot gândi a-l trezi astăzi. Supt marele steag cu crucea de Savoia e « cimitirul militar italian » și, alături, cimitirul « militar francez », pe care îl acopere alt tricolor latin.

Indată se văd în zare, după viile mărunte care dau vinul de Champagne, turnurile ca ieșind, în ceață, din altă lume, de durere, sacrificii și glorie, ale catedralei martire a Reimsului.

Prin orașul refăcut cu totul modern se ajunge înaintea măreței zidiri în care s'a întrupat tot geniul constructiv și decorativ al Franciei secolului al XIII-lea.

Să spun că refacerea părților barbar stricate de tunul german s'a făcut cu prea mare ieșire la iveală a elementului adaus? Să adaug că pe piatra neagră, pe piatra crăpată și înroșită de focul barbarei distrugerii distonează florile de crin în aur cu care s'a încununat spinarea bolților, ca și adausul de același aur într'un vârful de turn?

Un omagiu mai potrivit splendidei biserici, care e acum și un simbol, un adevărat chivot al noii legături cu legea creștină, al bătrânului catolicism așa de mult împletit cu însăși viața nației franceze, e pioasa solemnitate a liturghiei care cu adâncă simțire, ca în niciun alt loc, prin inspirația amintirilor de neuitat,

se desfășoară supt acele bolți odată sparte de obusul profanator. Sânt acolo oameni veniți de pretutindeni la lăcașul moaște, și mai ales soldați: pe fețele acelor care, mâne, poate să trebuiască a-și oferi prețiosul prinos al sângelui e o expresie de profundă reculegere pe care n'ar putea s'o deie mii de pagini cetite și oricât de multe discursuri patriotice.

Afară însă, așa cum e crescută în toate țările lumea de azi, e bălciul, bălciul pentru orice și oricând. Se iau fotografiile între curioșii de tot felul și chiar de mai mult decât o nație: nu lipsește Germanul, care, simțindu-se nevinovat personal, privește urmele isprăvii săvârșite de ai săi, și candida turistă de aceeași rasă, care-și înfășură călăuza în ultimul număr al foii de limba sa, cumpărată la Paris.

În față lipsa de gust a industriei « artistice » de astăzi pre-sintă într'un bogat magazin de amintiri urîte tablouri ieftene alături de minunatele reproduceri ale acelei lumi de sfinți care nu merită să se piardă în imensa bibliie sculptată a fațadei, ci să apară fiecare pentru sufletul de pietate pus de vechiul artist într'insul. Meșterii locali expun frumoase lucrări de aramă, pe care producția în masă nu le-a banalizat.

Se mai întrebă cineva de ce nu s'a folosit uriașa ruină care ar fi putut reface în stilul secolelor medievale cetatea sacră a Franciei, ci oricare a fost lăsat să zidească așa cum a vrut, și de ce măcar larga piață a triumfului sfânt, cu palatul din stânga, și el prefăcut printr'o mare fereastră năvălitoare, n'a fost cruțată de îmbulzirea unei căzărmi a jandarmeriei și de urîta contrafacere a unui campanile venețian isprăvit cu o stingătoare de făclii.

De la Reims înainte, pe vechea linie romană care mergea la Augusta Trevirorum, Trier, Trèves, bogatul șes de pășuni și arături, învrâstăte cu stufoase păduri ca o groasă sprinceană de victorioasă verdeață și tăiat de linia străjuită de înalți copaci, tunși până la vârfuri, se întinde drept din culme în culme. Lângă sate negre, sărace, printre care lunecă rari biciclete, grupe mici orășenești, dintre care unele arată prosperitate și veselie. O întreagă localitate e prinsă de bucuria unei petreceri sociale la care s'a adunat și lumea din împrejurimi. Șteaguri se pleacă

de la fereștile pline de privitori. Altfel orașul e foarte îngrijit, cu străzi largi și frumoase, și nu samănă de loc cu iadurile unde crunta trudă omenească smulge blăstămând comorile ascunse ale pământului. Străzile sânt așa de îngrămădite încât cei vreo doi agenți de circulație taie calea automobilelor. Cum al nostru e diplomatic, ni se îngăduie « să mergem » înainte, și mulțimea nu se supără cu trecerea noastră. E o atmosferă de seninătate și nevinovăție ca în timpurile cele mai bune ale acestei vechi Francii, care s'a deprins acuma cu primejdia viforului de la Răsărit și, tare pe mijloacele apărării sale, s'a întors, după atâtea emoții, la viața ei obișnuită.

Istoria a lăsat aici puține urme. Câteva biete biserici de sat, toate nouă. Numai la Vouzières, « oamenii de la Vouze », Vouzienii, sat loren în marginea Ardenilor păduroși, în plină înfrunzire tânără, o frumoasă zidire de pe la începutul secolului al XVI-lea oprește și reține privirile. E, desigur, o veche construcție romană de prin secolul al XI-lea sau al XII-lea, cu trei frumos rotunjite portale. Peste această bătrână piatră roasă, prin cine știe ce capriciu în acest colț modest Renașterea și-a așternut câteva din podoabele ei de stil antic, dar drept în mijlocul marelui portal o sculptură medievală a Bunei Vestiri cu copaci elegant stilizați, se păstrează neatinsă, una din cele mai nobile realizări iconografice.

Dar ce păcat că, de pe urma unei dărâmări a coperișului, de furtună, se spune, s'a așezat un meschin plan de zinc, din care se înalță, în contrast cu eleganta sulită din fund, un masiv turn cu grosolane găuri pătrate care desonorează atât de nobilul edificiu !

Înăuntru, în fața unei mulțimi quasi-rurale, plină de evlavie afară de ștregării veniți să se distreze, se desfășoară liturghia, din cântecele de tineri arhangheli ale copiilor, valul armonioasei rugăciuni întinzându-se și până în largul pieții.

De acolo înainte, pe vechea linie romană, se întinde, suind și coborînd coastele de bogată vegetație păduroasă, calea militară care fuge spre granița veșnic amenințată. De la o vreme apărarea se ivește: câmpul tot e sămănat cu sârme ghimpate și cu bucăți de șine în care au să se încurce și să se prăbușească

tancurile. Adâncul întreg e locuit pe trei rânduri. Supt această primăvăratecă înfrunzire senină, în acest pustiu omenesc, sânt căzărmiile în care veghiază zi și noapte zecile de mii de ostași întru apărarea patriei.

Așezări omenești reapar numai în șirul de așezări în al căror nume se repetă rădăcina *long*: Longuyon, Longwy, vestit în luptele de hotar până la Revoluția franceză (Longwyk, probabil, în această regiune de amestec cu cealaltă rasă, în care tipul blond nu e rar, ba chiar și cel roșu cu pistrui).

La marginea estică a Franciei lucrul minelor, care-și arată de departe marel munte artificial de scorii, a strâns o bogată lume de amestec etnic. Tipuri spaniole rotunde, brune, femeii cu bogatul păr în vânt și proporții largi par să aparție unuia din grupurile comuniste care după înfrângere și destăruare au fost răspândite departe de linia graniții lor.

II. ÎN LUXEMBOURG

În față, unde vameșii stau unii înaintea altora și o societate de turism a întins, ca reclamă, pârghia despărțitoare, o altă lume, și mai amenințată de ce vine din marele cazan al operelor de distrugere, se deosebește îndată, cu toată micimea ei și lipsa mijloacelor de apărare, printr'un sentiment general de seninătate și de bucurie a vieții. E ceva nou și cu totul particular în aer. O spune totul: oameni care par a trăi într'o republică ideală, pe care o încunună grațios pălăria mare-ducală purtată de o femeie tânără, mișcarea liberă a străzilor, fațada, în toate culorile veseliei, a edificiilor, care arată fără osebite încrederea în viață, și atâtea mici amănunte, care se adaugă la această impresie de iubire pentru muncă, de concordie și de avânt spre creațiune.

Răpede se fac, cu o aleasă politeță, care aici, în țara de 300.000 de oameni culți și bine crescuți, e o adevărată condiție a vieții, formele de verificare a mașinii și a pașapoartelor, și ofițerii de poliție cu fire de argint la mărunțul chipiu de formă franceză ne salută surâzând.

Această primă localitate se chiamă Rodange. Numele sună francez, dar rădăcina, care se repetă apoi în mai toate grupele până la Luxembourg, e firește germană. Formele de Stat sânt franceze, și ca un răspuns la brutalitățile ocupației acestei bune țări neutre,—

Marea-Ducesă Maria-Adelaida, fiind silită a primi pe acești oaspeți năvălitori, ceea ce a silit-o, după evacuare, să abdice, retrăgându-se într'o mănăstire carmelită, de viață așa de aspră, încât a ieșit din ea numai ca să moară (sora ei, Antonia, era soția prințului Ruprecht de Bavaria). Dar limba ce se vorbește în cea mai mare parte a populației e un dialect *germanic*, nu german. El poate fi pus alături de flamandă și de mai depărtata olandeză. I se zice curent « luxemburgesa », considerată ca o *limbă deosebită*.

Nouă ni pare străină, fiindcă se vorbește la noi de Sașii Ardealului, aici însă evoluția fiind alta, și o ortografie deosebită se adaugă pentru a o scrie. Aiurea voi reproduce un întreg program redactat astfel. Aici trebuie dată explicația acestei asemănări, care merge până la quasi-identitate.

« Flandrii », *Flandrenses*, « Flondorii » (de unde numele familiei bucovinene) au pornit de pe aceste maluri ale Moselei, urmând calea spre Răsărit spre care ducea popoarele, și pe cele germane, cruciata, foamea și setea de aventuri, hrănită de romanele politice.

O țară harnică și econoamă, așa de răpede refăcută după suferințele ocupației germane de acum douăzeci și cinci de ani, se poate bucura în voie de petrecerile oneste ale vieții sociale. Aceasta se vede încă de la început.

În adevăr, înaintea noastră se desfășură, încă de la al doilea dintre aceste sate cu casele mari de două rânduri, vesel văpsite în colori dulci, o sărbătoare populară cu substrat istoric așa de adânc simțit, încât a intrat în instinctul însuși al acestor admirabili țărani.

Întru amintirea întemeierii, s'a organizat în această zi de neobișnuită sărbătoare o procesiune perfect rânduită, care, de la marginea șoselei, unde se vindé pâne și se împart stegulețe, pornește spre grupul de case mai depărtate, înfățișarea însăși a vieții de altădată, pe care o întrupează tineri voinici și câte o fată frumoasă. Alături, e vremea feudală, apoi costumele secolului al XVIII-lea, ale Revoluției, care s'a întins și a cucerit și aici și tipurile de pe la 1830-40. O mare mulțime se strânge bucuroasă în jurul acestei strălucite mascarade.

Totul e aproape în cuprinsul acestor vreo 4.000 de kilometri pătrați, pe care locuiesc acei 300.000 de locuitori. Indată sântem în capitala țărișoarei « suverane și neutre », întru cât o permit vecinii.

Nu din această parte se poate îmbrățișa cu privirea și înțelege în frumuseța lui acest minunat oraș. El trebuie luat din partea opusă, pe unde se trece din regiunea ardenesă a pădurilor înfipte în stânci, care se ridică pe alocurea singuratec în mari stâlpi tîntind spre cer și în uriașe ruine de cetate naturală.

La început a fost, fără îndoială, numai cetatea, burgul aceluia Letzel, din care pronunția franceză a unei părți din locuitori, Galo-Romani, germanizați apoi, dar pentru a vorbi un graiu care se resimte de prima formă a rostirii, au făcut un Luxembourg. Supt cetate s'au strîns casele de jos, din Grund, unde se păstrează caracterul evului mediu. Dar sus, de o parte și de alta, s'au succedat, în marile lupte ale epocelor istorice, întăriturile.

Unele din ele, între copacii bătrâni de dincolo de orașul actual, pomenesc numele unui Mansfeld din secolul al XVI-lea. Celelalte s'au adăus, masive, impunătoare și în starea de astăzi, fiind păstrate cu îngrijire, nu numai ca un mijloc de atracție, ci ca o glorie a locului, pe locul unde încă din veacul al XI-lea se clădiseră greii bolovani ai rocilor vecine. Aici, peste aceste rămășițe de ev mediu, Vauban, marele poliorcet al lui Ludovic al XIV-lea, și-a ridicat bastioanele, de-asupra șanțurilor adânci, aproape de râul vioiu, cu apele clare, venind din adâncurile munților. Imprejur rîd grădini perfect ținute, care sînt raiul numeroșilor copii frumoși, de o vioiciune zburdalnică.

În această «cetate de sus» s'au clădit apoi locuințele elegante ale timpurilor mai apropiate, de o distincție și de o măsură excluzând orice invazie a caselor-deposite umane, fără fațade și fără acoperiș, care întrece cu mult ce prezintă marile centre vecine, din Germania ca și din Franța. Dacă palatul Marii-Ducese Charlotta e îngrămădit de ziduri banale, în regiunea comercială a Capitalei, distingându-se numai prin delicatele ornamente ale modestei fațade, vilele în care sînt așezate legațiile reprezintă una din cele mai luxoase alei de bielșug și eleganță, și palatul Arbed (al muncii) precum și alte edificii publice, ar împodobi orice mare metropolă.

O foarte veche biserică, total prefăcută în simplitatea ei, se mai păstrează în partea de jos a orașului. De-asupra, «Münsterul» amintește mănăstirea ce a fost odinioară. Dar pătura religioasă superioară e înfățișată, în această regiune de foarte vechiu,

îndărătnic și sincer catolicism, prin marea biserică iesuită, — Ordinul avea și chiliile sale în ceea ce este acum o « sub-Universitate », « Ateneul » —, care, cu adause recente, de bun gust, potrivite cu nota generală, e astăzi catedrala. Pe lângă un mausoleu, firește nu contemporan, al regelui Boemiei, senior al acestor locuri, cărora li aparține, Ioan Orbul, căzut, în cavaleriească jertfă, la bătălia de la Crécy, lângă regele Franciei, suzeranul său, se descopăr cu mirare, în coloanele interioare, în acelea ale pridvorului, neobișnuite linii de ornamentație exotică și chiar flori stilizate, întru toate asemenea cu cele pe care și noi le-am moștenit de la vechea artă decorativă a Persiei.

Impresia generală care se capătă în Luxembourg —, de la un capăt la altul, de la frontiera franceză, unde nu ai sentimentul că ai trecut în altă țară decât doar prin cea mai mare grijă a locuinții și prin veselia care se desface din pietre ca și din oameni, până la cursul larg al Malzettei de argint, care între două înălțimi împădurite, desparte de o Germanie nouă, ea însăși, de altfel, pe aceeași bază galo-romană, — e a latinității, amestecată cu fondul celtic și acoperită numai superficial de germanism. Dialectul are o muzicalitate franceză, limba năvălitorilor care au dominat-o prin invazie și strecurare fiind neconținut astfel îndulcită. Obiceiurile sociale, blânde și primitoare, amintesc tot aceste origini. Dar peste aceste legături cu larga romanitate, din care s'a desfăcut această autonomie, e puterea amintirii lor.

Ele hotărăsc astăzi o atitudine netedă și curagioasă. În țara a cărei armată, de trei sute de oameni, e numai garda grațioasei suverane, se afișează, am zice: sfidător, caracterul francez. Pe când în Belgia vecină, cu care Luxembourgul e legat, de un timp, printr'o uniune vamală și comercială, în locul aceleia care a fost, și nu de mult, cu Reichul, populația valonă, de limbă franceză, a trebuit să accepte tovărășia în formele oficiale a limbii conaționaliilor flamanzi, de graiu sub-germanic, în Marele Ducat germana se predă în școli, dar franceza domină. Inscripțiile sânt fără excepție franceze, deși, cum se cetesc curent foile pariziene, o singură gazetă franceză, *Le Luxembourg*, stă în fața a trei altele în limba germană. Vechile legături cu Franța cavalească a evului mediu, cu cea mai nouă, chiar cu aceea, cuceritoare, a lui Vauban, a Revoluției și a Imperiului, care a înlocuit străvechea libertate

cu forma unui simplu departament, « al Pădurilor », sânt neconținut scoase înainte, pe când apartenența la Imperiul celalt, care a durat secole, e dată la o parte. În limba franceză sânt scrise cărțile de istorie, dintre care una prezintă evul mediu « văzut din Luxembourg ». Marea-Ducesă s'a căsătorit cu un simpatic prinț francez, Felix de Bourbon, frate al lui Sixte, al cărui rol în armata franceză și în negociațiile de pace ale Franciei în timpul Marelui Războiu e cunoscut, dar și al foastei Impărătese Zitta și al celui care a luat, de curând, în căsătorie pe princessa Maria, fiica regelui Italiei. În Călăuza țării nu se uită a se însemna că prințul consort se coboară din însuși Ludovic al XIV-lea. Toate acestea, cum am spus și ca o reacțiune determinată de ocupație, timp de doi ani, de oștile lui Wilhelm al II-lea.

Luxembourgul e însă, în aceste vremi tulburate, și un refugiu. În modestul număr al populației sale se află o șesime de străini, între care, pe lângă 22.000 de Germani, sânt 11.500 de Italieni, întrebuințați, și aici, în fabrici, câte 4.000 de Francezi și de Belgieni, pe jumătate atâția Poloni chiar, o mie de Iugoslavi și destui Evrei, unii de veche așezare, complet naționalizați, — ca acel reprezentant al Municipiului care mi-a vorbit așa de elocvent și de nobil despre pace, — iar alții care au alergat acuma în urmă după mișcările antisemite din Germania.

*

În țara păduroasă, străbătută de atâtea râuri limpezi, afluenți ai Mosellei, ape și ele cu două nume, dintre care cele franceze, străvechi, sânt Alzette, Sûre, Chiers, Our, Clerve, — altele având numai vocabulul german (Mamer, Eyr, Gander, Ernzt), drumuri întortochiate aleargă în toate părțile, când prin defileuri de-asupra cărora rădăcina de brad se prinde în pereții prăpastiei, — și se face astfel o altă « Elveție » —, când între câmpiile bogate, pe care, când nu se odihnesc pe ele vitele de același tip ca în Franța, se ridică sămănături, încunjurate de copacii încă în floare, ningându-și albele petale. Firește că nu e cel mai mic colț care să nu arăte cea mai cuminte și iubitoare îngijire a omului.

Satele sânt întru toate asemenea cu cele franceze, cu atâta deosebire că aici nu e o urmă de sărăcie sau de neglijență, atingându-se astfel idealul de bună stare și de mulțămire. Sașii noștri, care vorbesc aproape același dialect, fiind veniți de aici, cum a

dovedit-o răposatul profesor Kisch și cum o spun cu mândrie și publicațiile franceze din Luxembourg, au adus de acasă bunele lor tradiții de gospodărie înstărită, pe care nu li le-a putut da exploatarea administrației austriacă și cu atât mai puțin aceea maghiară, care i-a urmat.

Peste această uniformitate în bielșug, peste înfloritoarea industrie, care, în ce privește oțelăria, a putut așeza, în câțiva ani, Luxembourgul în al șaselea rând de producție din Europa, se descopăr urmele unui lung trecut. Ici un mozaic roman neatins de vreme e drept în mijlocul unui sat de plugari, dincolo, ca la Vianden, ruinele unui măreț castel prezintă încordarea ruptă a arcelor de boltă, sau din verdeața grădinilor de lileci și de glicine răsare fâlfăirea steagului de la Berg al reședinții Marii-Ducese.

Intre atâtea puneri la punct cu totul moderne, evul mediu își rezervă un colț și pentru altceva decât ruina. Și cu grijă cei de astăzi se feresc să-i atingă pitorescul, care adună, cu tot prețul ridicat al banului, lume de pretutindeni.

La vechiul Apternacum, de pus alături cu Épernay al Franciei, deci încă un vechiu centru galo-roman, viața, după retragerea stăpânirii romane, s'a strâns în jurul bisericiții Sfântului Willibrod, misionarul anglo-saxon, care e pentru cei de aici un Willibrord. Se păstrează rămășițele lui în noua clădire de de-asupra criptei cu urme de pictură medievală, și la o anume dată din an i se face cinstea unei procesiuni în salturi, condusă de episcop și cler, care firește că nu merg în același ritm săltăreț. Bune vechi obiceiuri, în care cultul sfântului ocrotitor se înfrățește cu datinile jucăușe ale poporului. Teatrul în aier liber se leagă de aceleași tradiții. O autonomie locală e amintită și în puternica Primărie refăcută, și în acel Dentzelt, unde odată stătea guvernul, în « abație » și în cele cinci turnuri, rămase, ale zidurilor. Dar dincolo de largul curs al râului, despărțitor de țări, în adâncimile pline de soldați ale înaltului deal, în căzărțile roșii ale « lucrului de bună voie » alt danț se pregătește pentru aceia care ar fi să cadă jertfă ambițiilor imperiale pornite spre omor și distrugere...

III. LA TRIER

Prin Grevenmacher, care e pe valea Malzettei, hotarul între Germania și mărgenită, chiar către aceste pacific Luxembourg, cu

linia de sârmă ghimpată, sinistrul simbol al zilelor noastre, și printr'un Wasserbillig, de caracter mai german, se înaintează, căutând din nou vechiu drum roman, care e ascuns și supt străzile moderne ale capitalei luxembourgeze, spre vama Reichului.

Iarăși, cu toate prejudecățile și dușmăniile fabricate, impresia nu e a unei prăpăstii între două lumi. Mijlocul de osebite, care se caută cu o pasiune naivă și copilărească, stă numai în frisura particulară aici, cu tot dosul capului ras, lăsându-se numai deasupra o strașină disgrațioasă, sau în unele măsuri de apărare sufletească de același rezultat practic: *Le Soir* din Paris trece, dar, cu multă jenă, vameșul cu svastică la braț, băiat bun și zâmbitor, căruia nu i s'a putut impune o dârzenie ce ar părea să fie de rigoare, *se roagă* să i se îngăduie a confisca gazetuța luxembourgeză.

Ești supt stânca de piatră roșie, care a dat atâta material clădirilor de cetatea vecină, transmisiune glorioasă, pe care nimic n'a putut-o distruge, între casele de același caracter, deși împovărate, pare că, de greutatea mării, puterii și riscului, în continuarea liniei de veche pătrundere galică supt vulturii Romei, care ea însăși a lăsat ici și colo în caracterul populației frumoase profiluri latine și calzi ochi negri venind de la răsfrângerile altui soare.

Dar că ești în teritoriu de luptă o arată omida de fier care trece peste despărțiturile ogoarelor și înseamnă cu suptirele-i zigzag confuz partea din câmpie unde ar fi să se dea cruntele ciocniri ale unui trist viitor.

Indată sântem în vechea Augusta Trevirorum, devenită pentru locuitorii de graiu roman Trèves, pentru Germanii, odinioară supuși sau aliați și colaboratori atâta vreme: Trier.

Roma ne întâmpină de la început prin marile ruine ale băilor. Acest imens lagăr, care predica o nouă și nobilă civilizație de igienă fizică și morală și prin termele sale, avea nevoie pentru apărătorii mai în adânc al acestui hotar, care-și va avea bulevardele de la Colonia Agrippina — Köln, de la Confluentia (locul de vărsare a Meusei în Rin) — Coblenz și de la Moguntiacun (Mainz), de un astfel de așezământ ca o cetate puternică. Mai departe, Porta Nigra, odinioară numită, de medievali, « Poarta lui Simion », după numele unui sfânt care aici, în depărtatul Apus, imita înfrânările absurde ale lui Simion Stâlpnicul din părțile bizantine, s'a păstrat așa de bine pentru că aici s'a făcut biserica acestui

pelerin în Răsărit, ale cărui oase, și ale unui tovarăș și supraviețuitor, fuseseră aruncate în sumbrele încăperi, înnegrite de veacuri și de incendii, ale căzării romane. O absidă creștină a crescut în coasta măreței zidiri cu trei rânduri de largi ferești, între umflăturile turnurilor care flanchează fațada. De acolo pleca acea *posterna*, « poterna » franceză, din care graiul popular a făcut o stradă Stern, « Steaua ». Iar aceasta duce la vechea biserică a creștinilor.

Acolo a fost odinioară un *mercatum*, o largă piață, unde veneau barbarii vecini, deprinși a se îmbrăca mai complet prin exemplul acestor stăpâni. Cu materiale din termele vecine s'au ridicat apoi zidurile încăpătoare ale bisericii romane, din care au rămas numai urme de bolți, greoaie fărâməturi de coloană înformă pe care astăzi călăresc în voie copiii, și de-asupra unei porți grupul celor trei figuri sacre, pe care le mărgenește jos o înflorită decorație bizantină, de gustul cel mai ales. Apoi, în evul mediu mai adânc, episcopul Poppo a prefăcut gotic bolțile mult înălțate, asupra cărora ridicându-se în veacul al XVI-lea și un turn de alt caracter, s'au exercitat solizii reparatori din vremile noastre. Tot din perioada lărgirii episcopale e și inelul de la porțile de aramă, în jurul căruia se înseamnă latinește numele a doi meșteri făurari, dintre care unul e din Bingen; forma *feceront* ar dovedi originea franceză a unuia dintre dînșii.

Alături, după exemplul catedralei din Reims, s'a ridicat, cu figuri în portal care sânt cu totul în stilul artei din țara vecină, biserica Sfintei Marii, puțin umilită de proporțiile lăcașului vecin, cu care face, de altfel, un singur front.

Păstrarea acestor monumente e, desigur, foarte îngrijită, dar cu această grijă nu se unește și gustul. Porta Nigra nu putea fi încunjurată cu straturi de gazon, și prin deschizătura maiestooasă a bolților nu e admis să se vadă improvizații comerciale moderne care poftesc pe trecători la o bere de oricât de bună calitate. Și, în larga piață din fața frontului de biserică, unde totalul zidurilor încunjurătoare nu jignește, statuia călare a bunului Impărat Wilhelm I-iu, plouată și coclită, pare așa de mărunță și se potrivește așa de puțin!

Multă, foarte multă lume pe stradă. Pe lângă civili în costume ciudate, de câte o culoare pentru fiecare parte din îmbrăcăminte

și pentru pălărie pe de-asupra, pe lângă tinerei soldați rumeni care nu par să aibă convingerea că lor li e rezervată cucerirea lumii întregi, locul întâiu îl țin, după programul impus, mamele care-și duc pe trottoare căruciorul cu copii foarte frumoși, desigur cu mult mai frumoși decât născătorii lor masculini. Înaintea omulețului crescut pentru un și mai mare viitor, toată cealaltă lume se dă în lături. Noua disciplină ofensivă prin gesturi uniforme executate mecanic se afișează și ea zilnic, în toate felurile. Trec băieți de școală cu tobele, trece oastea fetițelor blonde, cărora li se va fi recomandat să împace antagonismul dintre blândeța leagănului și dârzenia atacurilor. Dar, odată ce ordinul se retrage, copilăretul masculin sare, țipă și se bucură pare că n'ar fi fost apărătorii patriei și biruitoarii Europei, iar fetele, în plină mișcare de luptă, strecoară fotografului amator o drăguță rugăciune să se grăbească pentru ca și ele să figureze în tablou.

De altfel, un spirit vădit pacific. În magazine se deplânge scăderea afacerilor și se preferă orice războiului.

IV. PRIN BELGIA

Intoarcerea la Paris o facem prin Belgia. Aici hotărât că granițele trase de dorința de a trăi deosebit, păstrând autonomiile tradiționale, care de fapt s'au păstrat și când la Luxembourg era Mare Duce regele Olandei și când și acolo și la Bruxelles suveran era Împăratul din Viena, nu înseamnă nimic, nici în aspectul naturii, doar mai largă de acuma, dar până la Dinant cu aceiași uriași colți de stâncă ardenesă, nici în al oamenilor. E tot *marca*, «mar-genea», răsăriteană a latinității frământate cu fondul galic. Amestecul flamandei se întâlnește numai la câteva ceasuri de distanță cu mașina.

Acest colț belgian are și aceleași adânci legături cu străvechea catolicitate. La Arlon, al cărui nume amintește Arles, venit din Araclatum, biserica, de înfățișare nouă, e imensă și perfect așezată în piața largă, fără edificii de un alt caracter. Același caracter e mai departe pe larga Meusă, mărgenită cu frumoase vile și locuinți orășănești mai multă vreme, la Dinant, cu cetățuia suită tocmai în vârful uncea din acești uriași de granit. Catedrala, de mari proporții, se înfățișează cu același fronton ca la lăcașurile

franceze, de unde a pornit mișcarea revoluționară așa de fără drept poreclită gotică.

Ca și în Luxembourg, și aici nimic nu s'a schimbat, cu toată libertatea de acțiune, prudent prezervativă, ce și-a luat, de doi ani, regatul belgian, în atitudinea față de Germania. Omorurile săvârșite de năvălitori sânt încă vii în amintirea tuturor. Un monument amintește jertfa crudă și neînvingătoare rezistență morală. Cuvintele de dârză împotriva ce s'au rostit atunci se cetesc până și pe ciudatele produse ale fabricilor de turtă-dulce locale, acele couques, care sânt o însemnată ramură de industrie. E aceeași temere de viitor, aceeași neclintită voință de a se opune pe care o exprima, acum câteva zile, tânărul rege la primirea reginei Olandei, care ea însăși sublinia această deciziune eroică de a se păstra cu orice preț libertatea. S'au luat pentru aceasta toate măsurile militare, dar nu se uită nici ajutorul lui Dumnezeu, pentru care se fac mișcătoare procesiuni copilărești cerând pacea.

La întoarcerea în Franța, pe drumul Givet-Poroian-Réthel, cu nume scoase toate din vechiul fond latin, care merge să atingă șoseaua spre Reims, aceleași urme ale unui teribil trecut, aceleași temeri pentru viitor întâmpină pe călător. Mari ruine au rămas în starea de acum trei-patru decenii, biserici părăsite nu și-au redeschis porțile, firul ascuțit al sârmelor aleargă câmpii și soldații sânt pe toate cărările.

* * *

Roma dăduse aici pacea și siguranța. Iată ce a rămas, după aproape două mii de ani, în locurile, odată fericite, de unde ea a trebuit să se retragă.

VENFIOAT
1987